

האי שווייץ

פעולות עזרה והצלה בשנים 1939-1946

מאת היינץ בורנשטיין

הספר 'עזרה עניין ציבורי רב וזוכה להערכה חיוכית ברחבי התנועה ובקרב היסטוריונים וחוקרי תקופה השואה. שני אירועים - כבית התפוצות וב"יד ושם" - הוקדשו לדיונים על הספר כהשתתפות קהל רב ובכירי ההיסטוריונים ואישי ציבור.

בספר מתוארות פעולות עזרה והצלה שהתנהלו בשווייץ והקשרים שיצר המחבר עם אנשי המחתרת החלוצית בכלל וחברי "השומר הצעיר" בפרט בארצות שהיו תחת הכיבוש הגרמני. נוכח העובדות המתגלות עם פתיחת הארכיונים בשווייץ וכאמצעות אחרות והוויכוח הציבורי הנוכחי על מדיניות שווייץ כלפי היהודים ופעולותיה כארץ "נייטרלית" בשנות המלחמה, התקבל הספר גם כחו"ל כערות אישית ומסמך אותנטי ייחודי ומרתק.

את הספר ניתן להשיג גם בהזמנה:
"מורשת" - רח' ליאונרדו דה-יוניצי 13, ת"ד
40009, טל' 03-6925257.

חיים קודניצקי

מסע בספינת "חיים ארלוזורוב"

אני עוזב את גרמניה

... התחלתי להרגיש שאני נמצא כבר יותר מדי זמן בגרמניה ובעצם רצוני להגיע לפלסטין. אבל כנראה היה קשה לקבל סרטיפיקטים. אני חייב לשכנע איזה חייל בריטי שיקח אותי לאנגליה ואולי משם יהיה לי יותר קל להגיע לפלסטין. בכל אופן ברצוני לעזוב מה שיותר מהור את אדמת גרמניה הארורה והחלטתי שלעולם רגלי לא תדרוך יותר על הארמה המקוללת הזאת. לעולמי עד! אמן.

אבל איך לצאת מכאן? חשבתי שאולי מאזור הכיבוש האמריקאי יהיה קל יותר לחדור לפלסטין. מאזור הכיבוש הרוסי לא הייתי מסתכן. כל מחשבותי היו מופנות בכיוון לפלסטין.

יום אחד הגיעה מכונית של הצלב האדום ושאלו, מי רוצה לנסוע לשוודיה. ואם כן, לעלות על המכונית וקדימה! לא היססתי אפילו שניה אחת ועליתי למכונית. לקחו אותנו לגמל ליבק ולמחרת היום עלינו לספינה Skane שלקחה אותנו לשוודיה. וכך עזבתי לבסוף את אדמת גרמניה הארורה. היה זה יולי או אוגוסט 1945.

כשוודיה

הייתי בשוודיה עד 22.1.1947. בערך תשעה חודשים שהיתי בבתי-תולים ובבתי החלמה. ריפאו אותי ממחלת השחפת ודלקת קרום הריאות שחליתי בה עקב מחלת השחפת. במשך הזמן מצאתי קשר עם המשפחה שלי בפלסטין. כאשר עזבתי את בית החלמה התחלתי לעבוד. אבל כאשר נודע לי שישנן קבוצות נוער העומדות כנראה לנסוע בדרך לא חוקית לפלסטין, התחלתי להשתולל. עזבתי את עבודתי והשתרתי להחקבל לקבוצה כזאת. הציבו אותי ב- Myckelby. היתה שם קבוצת נוער נהדרת. אבל אחר זמן לא רב נוכחתי לרעת שהסיכויים שמשוהו יזוו הם קטנים. על כן החלטתי להגיע ל-Malmo. להסתגל לרנמרק ומשם לתפוס איזו אונייה שנוסעת למולדת.

המצאתי במיקלבי מעשיה שלא היתה ולא נבראה, שאני רוצה לנסוע לאחי לגרמניה (רוקא אני לגרמניה!) על סנת לפגוש אותו. שיחזרוני משם וגם נתנו לי כרטיס למלמה. לא הכרתי שם איש. פניתי לוועד הקהילה היהודי ונתנו לי מקום

היו לנו כמה ימים קשים מאוד במפרץ ביסקאיה. היתה סערה איומה. הספינה שלנו קפצה כמו כדור והאנשים היו נופלים מהדרגשים וכמעט כולם סבלו ממחלת ים, כלומר היו מקיאים עם כל תזונה של האוניה. אפילו המלחים הקיאו. אני איכשהו לא הקאתי אף פעם אחת. כנראה הייתי מחוסן נגד רברים "פעוטים" כאלה, כי היה לי כבר נסיון של עשרה ימים בדבורה בים הבלטי כפושע משטוטהוף.

בעת הסערה הייתי מגיש לכולם שקיות להקאה ועזרתי להם לעלות קצת על הסיפון, כי מתחת לסיפון רק הריח היה מביא את האנשים להקיא. הייתי אוכל את השוקולד של כולם שלקחתי לדרך. היתה אפילו בחורה אחת שעברה בשוודיה בבית חרושת לשוקולד והיא הביאה גושים שלמים של שוקולד שאכלתי אותם בתיאבון רב.

מצבה של ספינתנו היה כה רציני שנאלצנו להשליך לים חביות דלק וזאת כדי להקטין את עומס האוניה והמפקד קרא מרי פעם בפעם ברמקול: "כל האנשים צריכים לעבור לצד שמאל של האוניה", אחר כך לצד ימין. קראנו אפילו S.O.S. ושמענו בדיון שהודיע כי אוניה עם 700 פליטים משוודיה טובעת במפרץ ביסקאיה. אכן, לא הרחק מאתנו טבעה ספינה פורטוגלית.

כאשר לבסוף עברנו את מפרץ ביסקאיה והים רגע, עלו כולם על הסיפון וישבו בשמש ואילו אני הייתי עיף. שכבתי למטה וישנתי. היתה לנו עוד סערה רצינית בים היוני, אבל עוצמתה היתה חלשה בהרבה לעומת ביסקאיה.

כאשר הגענו לים התיכון, הודיע לנו מפקד האוניה שאנו נוסעים למקום מסוים ושם אנו עומרים להעלות לספינה עוד כמה מאות אנשים. הוא ציווה על כל מי שיש לו דברים מיותרים להיפטר מהם, כדי שיהיה מקום לנוסעים החרשים. לא הרהרתי אף רגע והשלכתי לים את המזוודה שלי משוודיה על כל תכולתה.

בלילה הבא הגענו ל-Metaponto באיטליה והיה לי המזל שהרשו לי להשתתף בהעלאת האנשים מהחוף לספינתנו. עכשיו כבר היו באוניה שלנו כ- 1,400 איש. היה שאון ומהומה, אך הורגש גם מתח. אנו מתקרבים לחופי פלסטניה ושאלה היא, האם האנגלים יתפסו אותנו. באוניה היו אסיפות והמפקד הסביר לנו איך עלינו להתנהג כאשר יתפסו אותנו. חולקנו לקבוצות לוחמות: קבוצה עם גרזנים לתיתוך הכבלים, כאשר האנגלים ינסו להשליך כבלים לאוניה שלנו; קבוצה אחרת עם מוטות ברזל ועוד קבוצת "קלעים" שתפקידם להשליך באנגלים מכל הבא ליד, כגון ברגים, קופסאות שימורים, כל מיני חפצי ברזל שהוכנו מראש למטרה זו. בתרו מפקדים לקבוצות אלה וכמובן שבחרו באלה שבמשך כל זמן הנסיעה שכבו ולא עשו כלום. אבל כאשר הגיעה הזדמנות לריבורים, כולם לפתע התאוששו. אני נבחרתי להיות "קלע". לכל אחד נועד מקום ותפקיד. היינו בים כבר 40 יום.

ב- 1.3.1947 לפנות בוקר טס מעלינו מטוס אנגלי. קיבלנו פקודה להיכנס מתחת לסיפון, כדי שלא יגלו שיש אנשים באוניה. אך אחרי זמן קצר מאוד כבר ראינו באופק אוניות מלחמה המתקרבות אלינו. פירוש הדבר שגילו אותנו. לאחר מכן המאורעות התגלגלו בקצב מסחרר כמו בקולנוע.

לינה זמני וגם כסף לסידור ראשוני. טיפל בי העובד הסוציאלי של הקהילה כאילו הייתי בנו. בימים החופשיים הייתי מסתובב במלמל. אבל בינתיים לא ראיתי שום פתרון. והנה נודע לי שקבוצה שלמה נוסעת בדרך לא תוקית לארץ. בקבוצה שאליה הצטרפתי היו חברים שאתם הייתי במתנה וגם כאלה שאתם הגעתי לשוודיה.

היו באים לבקר אצלנו נציגים מהארץ. כעינינו הם היו כמו אנשים עליונים. בני הארץ אותנטיים! למעשה היו אלה נציגים של מפלגות שונות וכל אחד מהם השתרל לגייס למפלגתו כמה שיותר תברים ואת האלמנט הטוב ביותר. היו אלה לפי הגדרה בידידי "נשמה קויפערס" (קוני נשמות). אבל בשבילנו כל אחד מהם היה במעמד של חצי-אלוהים.

לבסוף זה קרה!!!

ב- 21.1.1947 עזבנו את בורוס ולמחרת היום עלינו על ספינה Uluu, שעמדה לקחת אותנו לקפריסין, כי האנגלים היו תופסים את כל האוניות הבלתי לגליות ומשלחים את האנשים לקפריסין. זה היה בכל זאת קרוב יותר למולדת. הייתי בטוח כל כך שהנני נוסע לקפריסין שבעת הפרידה מהירידיים הייתי חותם על גבי התצלומים שלי "לפני הנסיעה לקפריסין". גם בעיתון שוודי הופיעה ידיעה, ש- 700 פליטים נוסעים באוניה המניפה דגל הונדורס לפנמה, אך כנראה הם נוסעים באופן בלתי לגלי לפלסטניה. היה אפילו תצלום של הספינה שלנו.

כאשר רק עליתי לאוניה התעוררו אצלי אסוציאציות מהנסיעה שלי בדבורה משטוטהוף, פיללתי רק שיהיו מספיק מים מתוקים לשתייה. נוסף לכך שמת לי לב שהתקינו על האוניה דרגשים, אבל התנחמתי בהבדל, שלכאן נכנסתי מרצוני אני ואילו בשטוטהוף לא היתה לי ברירה.

כאוניית מעפילים

המסע בים ארך ארבעים יום. כבר מן היום הראשון עזרתי למלחים בהרקת מים, כי המשאבה לא פעלה. כפי שהתברר, צוות האוניה היה מורכב ממתנדבים יהודים אמריקאים, ממלח מקצועי אחד מספרד וכמה ארצישראלים מ"הגנה". מפקד האוניה היה ארצישראלי. שמו היה ארטור ואתר-כך התגלה שהוא לובה אליאב.

מן הורג הראשון התגייסתי לעבודות באוניה. עבדתי לפעמים כ-20 שעות ביממה. עבודה זו באוניה היתה בשבילי חלק מהתגשמות התלומות. אני עוד ולוקח חלק בעלייה בלתי לגלית למולדת! את כל הקורה באוניה הייתי רושם ביומן מיוחד. עברנו הרפתקאות רבות באוניה. בלה-האבר, צרפת, עזרו את הספינה שלנו ואוניות צרפתיות חסמו אותנו ועמדו למסור אותנו לידי האנגלים, שתשרו כי אנו נוסעים באופן בלתי חוקי לפלסטניה. מפקד האוניה הכין אותנו לכך שקיימת אפשרות כי במקרה הצורך נגלה התנגדות אבל לא היה צורך בכך ויצאנו להמשך המסע. הייתי בתוך הספינה, כאשר עברנו בלילה את גיברלטר.

לאחר זמן קצר הספינה שלנו היתה מוקפת בכמה משתות כריטיות. הן היו כה קרובות שראינו מהמחבוא כיצד ניצבו במלוא ציודן, כמו ציירי כלבים. החיילים החזיקו חבלים, היו להם גרזנים ונשק חם וכן קסדות פלדה ומגנים. לאחר זמן לא רב הודיעו ברמקול שאנו נמצאים במים הטריטוריאליים של פלסטיונה והם יודעים מי נמצא באוניה ומה מטרת הנסיעה שלנו ושאלו מי הוא הקברניט. כתשובה העלו לגשר הפיקוד ילד קטן במדי קברניט ופרשנו לאורך הספינה כתובת "חיים ארלוזורוב". הנפנו דגל כחול-לבן ויצאנו על הסיפון. היינו כל אלה שהיו להם חפקיים מוגדרים.

השמש יצאה מבעד לעננים ובאופק נראו חופי המולדת. היה זה חוף חיפה על רקע הר הכרמל. המראה הזה הכניס אותי למצב של אקסטזה!
דהנה האנגלים שוב הזהירו אותנו ופקדו עלינו לחזור על עקבותינו. בתשובה לאזהרתם האוניה שלנו פתחה במהירות השיט המקסימלית והתקדמה בכל עוצמתה בכיוון החוף. הם היו קרובים מאוד אלינו ואנו קראנו לעברם גידופים וכינויים גסים ביותר, החל מכינוי אנשי אס-אס וכלה בקללות באנגלית שזה עתה למרתי מפי צוות האוניה וכבר יכולתי ליישם את "ההשכלה" האנגלית שרכשתי לאחרונה.
הם השתרלו לחסום את דרכנו בספינות המלחמה שלהם, אך לא הצליחו בכך. הם פשוט עלו עם הספינה שלהם על שלנו ו"ניקרו" בה, אבל ספינתנו (ספינת מלחמה לשעבר) עמדה בנקירות אלה ופרצה קדימה. האנגלים התיזו עלינו זרם חזק של מים מזרנוקים ואחרים ניסו להשליך אלינו כבלים כדי לאחז בספינתנו. אבל הכבלים נחתכו בכל פעם בגרזנים והתשובה לורמי המים היתה שהחוקנו שמיכות שהגנו עלינו.

התחלנו להשליך עליהם כל מיני חפצים כגון בקבוקים, ברגים ומכל הבא ליד. הם הגנו על עצמם מפני מטר החפצים על ידי מגנים מיוחדים והמשיכו לנסות בכל כוחותיהם לעבור לאוניה שלנו. פעם אפילו הצליחו כמה חיילים לקפוץ אל אונייתנו, אבל פרקנו אותם מנשקם והשלכנו אותם לים. רבים מהם בנסיונם לקפוץ אל אונייתנו נפלו לים.

הקרב נמשך כבר שעות אחדות ואנו מתקרבים לחוף תוך מאבק עד שאונייתנו עלתה על שרטון ולא יכלה להתקדם עוד. היינו כבר כה קרובים לחוף שאפשר היה לראות בתים ואף להבחין באנשים. לבסוף האנגלים השתמשו בגז מרמיע. אנשינו התחילו לנוס אל מתחת לסיפון. נזכרתי בהזייתי הילדותיות "ללחום עד לנשימתי האחרונה", אבל במקרה זה ידעתי שאין אלה חלומות ילדות אלא מציאות ממש. למרות שעניי בערו מהגו ראיתי שכמה חיילים אנגלים עברו לסיפון והתחלתי להשליך עליהם כל מה שהיה תחת ידי. מבעד לרמעות שמתי לב שנותרותי יחיד על הסיפון ואנגלים התנפלו עלי, התחילו להכות אותי באלות עץ ונפלתי על הגב. התגוננתי ברגליים, אבל הם היכו כה חזק ששברו לי אף את סוליית הנעל.

איכרתי כנראה את ההכרה לזמן מה, כי איני זוכר איך נמצאתי פתאום על גשר הקברניט ואנגלי אחד שהציג עצמו כרופא רצה לחבוש לי את הפצעים. אני סירבתי והתחלתי לכנות אותו בשמות גנאי החל מהגסטאפו דרך אס-אס וכל זה במנותחם

מסע בספינה "חיים ארלוזורוב"

על סיפון אוניית המעפילים "חיים ארלוזורוב"

האנגלים שלא זומן "רכשתי". אבל שני אנגלים החזיקו אותי בכוח והרופא הזריק לי זריקה ולפתע התחלתי לחוש שמהו משתבש לי בעיניים, הציף אותי חום ורצון לישן.

הידיים והגב כאבו לי מאוד והעיניים בערו ודמעו. רציתי להמשיך לגוף אותם, אבל לשוני כאילו התקשתה ובפה חשתי יובש ולא יכולתי להוציא מלה מהפה. כנראה שהמוח עבד בכל זאת, כי חשתי איך קורעים את חולצתי וחובשים לי את היד. עמדת עירום בחצי הגוף העליון. מישוהו קשר על צווארי איזו חולצה. לבסוף קרה דבר שלא ייאמן! אצלי תמיד קורים רברים הפוכים מאלה שאני מצפה להם. בדרך כלל כאשר אני כבר מוכן ומשלים עם משהו שאי-אפשר לשנוח ובתוכי אני מקבל את גזר דינו של הגורל, תמיד קורה משהו אחר ממה שציפיתי. כך קרה כאשר עקרו לי שן בשטוטהוף ולא לקחו אותי לקרמטוריום. כך קרה כאשר הקאפו רצה לאגוס אותי ובסופו של דבר ניצלתי, כך קרה כאשר ביום השחרור עמתי בתור להיירות ויצאתי שלם. וכך היה הפעם, כאשר ברעה צלולה נסעתי באופן בלתי לגלי לארץ והייתי בטוח שבסופו של דבר אנהח בקפריסין. והנה הפעם במקום לקפריסין הורירו אותי לחוף בחיפה ולקחו אותי באמבולנס לבית-חולים.

בבית-חולים נשלחתי לשיקוף ונטגן. היה שם רופא יהודי יליד גרמניה והספקתי למסור לו את שמו וכתובתו של דודי רפאל, כדי שיהייע לו על הימצאותי כאן. התברר שמכל העסק הגדול היו לי בסך הכל אצבע שבורה ביד וחבורות רציניות כחולות בכל הגוף.

לקחו אותי לתור חולים במחנה עתלית וכאשר הייתי צריך להופיע פעם נוספת לשיקוף, נסעתי בליווי שני שוטרים. חשבתי שאוכל להימלט מבית-החולים. תכננתי שאגיד שאני צריך לבית-שימוש ומשם אברח, אבל היה להם כנראה כבר נסיון בכגון זה. לא הרשו לי לסגור את הדלת של בית השימוש וגם שם הייתי תחת השגחה צמודה. שוב אני במעמד של פושע. אבל בכל זאת אני נמצא כבר על אדמת ארץ ישראל!

עתלית

מיום הגעתי לעתלית התחלתי להיות נושא להתעניינות הציבור. היו באים אלי עיתונאים וכל אחר שאל אותי על כל הפרטים ואף הקטנים על הקרב ובאיזה נסיבות נפצעתי. הם כתבו בעיתונים שאני בן 15 בלבד וכן הגזימו בתיאור פציעתי עד לאבסורד, כתבו שיש לי יד שבורה ונוסף לכך "שברו" לי כתף. אפילו כאשר ישנתי, העיתונאים היו מעירים אחי, שוב ושוב שאלו אותן השאלות ותמיד כתבו על העובדות בהגומה. הייתי כבר כל כך "מנוסה" בשאלותיהם שגם תשובותי היו סטנדרטיות.

הרושם הראשון ממחנה עתלית היה מהירד. המחנה היה מוקף משלושה צדדים בגדר דוקרנית ושמור על ידי שומרים שניצבו לאורך הגדר ובצר הרביעי של המחנה

נמצא השער ועל ידו המון צבא ומשטרה. הצרף שהעבירוני אליו גבל עם הגדר. יצאתי לפני הצרף והדם עלה לי לראש. שוב גדר חיל! אבל ידעתי שאין היא מחושמלת. נעתי בגדר ולא קרה כלום. ניגש אלי שוטר אנגלי ושאל אותי, מה שלומי היום. ברגע הראשון השאלה שלו "פירקה" אותי. משהו לא התאים כאן לשטוטהוף. אני מחזיק בגדר חיל וה-Wache (הזקיף) שואל אותי, מה שלומי היום (How are you today?). אבל בתוך תוכי התקוממתי. למה אחרי כל מה שעבר עלי, אני שוב נמצא מאחורי גדר חיל ונשמר כמו פושע. כל הפשע שלי הוא בכך שאני רוצה דבר צנוע - הרגשה אלמנטרית של היות אדם חופשי במולדתי, כמו האנשים בשוודיה למשל. כלב רוצה את המלונה שלו. גם אני. האנגלי שהיה דווקא אריב ודיבר אלי בנימה ידידותית, הפך להיות הקרבן למצב-רוח-הסועף. ענינו לו בנסות שאין זה עניינו מה שלומי. הוא תהה וראי למה אני עונה לו בצורת כה לא ארית. למען האמת התביישתי בפני עצמי על חשוכתי הגסה. זה משהו שלא התאים לי לאופיי ולא לחינוך שקיבלתי. רציתי פשוט באופן זה לפרוק את התנגדותי למצב אליו נקלעתי. כנראה האסוציאציות מהמחנות שהתרוצצו בראשי היו חזקות ועמוקות יותר מאשר השכל הישר.

למען האמת הייתי במצב מצויץ. למרות שאני במחנה, אני נמצא כבר בכל זאת על אדמת המולדת ולא בקפריסין. כבר באותו הרגע התחיל לבוט בראשי הרעיון, שאם אני כבר במקום, אולי אצליח לברוח מכאן לחופש. לפי החוק אני צריך לשבת במחנה 13 חודש, עד שיגיע תורם לעלות של אנשי האוניה שלי הנמצאים בקפריסין. בימי שהותי הראשונים בעתלית היה עוצר בכל הארץ. ביום שהעוצר בוטל הגיע אלי לביקור דודי רפאל. כמוכן שיכולנו לשוחח רק מבעד גדר החיל. הוא שאלני על גורל ההורים ויתו בני המשפחה. מה יכולתי לספר לו?

התחלתי להסתגל לחיי המחנה. נעשיחי מחוצץ וגם ביחסי כלפי שוטרים עובים ואנגלים ולעומת זאת אריב מאוד כלפי השוטרים היהודים. הייתי מעולל כל מיני מעשי קונרס: בזמן הספירה הייתי מתייצב בצוץ לא שלי והספירה הראתה עוזף של אדם אחר. לעומת זאת היה חסר אחר בצרף שלי. הלא כאן לא הורגים אנשים והם מחזיקים אותי בניגוד לרצוני.

הייתי בצרף עם אנשים כמוני שנפצעו באוניות אחרות. אחרים מהם היו כאן כבר חודשים רבים וחייכו כמוני לתור שלהם ליציאה לחופש. רך מחנה עתלית עברו אנשים שישבו בקפריסין ומכאן יצאו לחופש. איך קינאתי בהם!

הייתי מקבל מכתבים מקפריסין שהקבוצה שלי. היו כותבים בסופרלטיבים על "גבורות" והמלה גיבור שורובה כמעט בכל משפט. בסך הכל עשייתי מה שהייתי אמור לעשות. נתנו לנו פקודה שגילחם, אז נלחמתי. זה רק מקרה שהיכו אותי ונפצעתי ונלקחתי לבית-חולים. במקריות הוא לא היתה אף טיפה של גבורה ובניגוד למה שכתבה לי המדריכה שלנו: "נלחמת כמו טרומפלדור" (היה ידוע שטרומפלדור הוא האליל שלי). שמחתי כמוכן לקבל את המכתבים הללו. זה העניק לי הרגשה שאני נמצא יחד אתם. במכתבי הייתי רושם כתובת השולח: "מחנה ריכוז עתלית" או "מחנה ריכוז אנגלו-גרמני עתלית בארץ ישראל".

המחשבה על הכריחה מהמחנה לא עזבה אותי אף לרגע. תמיד חיבלתי בתחבולות איך לעשות זאת. החלטתי להתגרב לעבודה במחסן למצרכי מזון, מאחר שהוא היווה מעין פרודור אל החוץ. אל המחסן הובאו מצרכים מהחוץ וממנו הוזתרו אריזות העירה. ניהלתי שם כרטיסיה - הכנסה והוצאה של מצרכי מזון, ירקות ופירות. הייתי עסוק יותר בכתיבת הזכרונות שלי מאשר בניהול הכרטסת.

הכריחה

ביום ו' אחד (ביום הגעת האוניה "יציאת אירופה") הגיעה למחסן משאית של "תנובה" והביאה בין היתר ארגו פח גדול עם עוגיות לשבת. כאשר ראיתי את הארגו, הבזיק בראשי רעיון כמו ברק, שארגו זה מתאים בשבילי לכריחה. ידוע היה שיום ו' הוא לגבי הערבים כמו יום שבת בשבילנו. כל מה שידעתי הוא, שאם אצליח לברוח, אפול רק לידיים יהודיות. מיהרתי לאברהם והצגתי לפניו את חכמתי והוא הלווה לי 35 פיאסטר. כאשר חזרתי למחסן, אמרתי שהיזם אני רוצה לעזור בהטענת האריזות הירקות למשאית. הודעתי זאת נחמדה אפילו בהכרח תורה, ש"פקיד" מתגרב לעבודת הטענה. עליתי על המכונית והתחלתי להעביר כל מיני ארגזים מירקות ממקום למקום, לסדר כדי חלב ועוד.

על יד המשאית ישבו שני גפירים ושמו שאיש לא יעלה על המכונית זה שאני למעלה יתור עם אברהם היה ברור, הרי אנו מעמיסים. כאשר העלו אח הארגו מהעוגיות, נתתי סימן לאברהם והוא השליך לעבר הגפירים אשכול ענבים וברגע שהם הפנו את מבטם לכיוון הענבים שנפלו על הארץ, החכופפחי ונשכבתי על רצפת המשאית. אברהם כיסה אותי בארגו המתכת של העוגיות ועל הארגו שם שקים ועוד ארגו עץ. ברגע שנשכבתי על רצפת המשאית הרגשתי כאילו אני נשכב על מחבב חמה או על גחלים, כי זה היה בצהרי היום. הקיץ בעיצומו ורצפת המשאית להסה, מאחר שעמדה כבר זמן די רב בשמש. חשבתי שאצטלה מהחום. לא העזתי לזוז בתוך הארגו, כי פחדתי שמא ארגו הפח ישמיע הר כאשר רק אגע בו. בינתיים אברהם התחיל כאילו לשיר בפולנית כשהמלים היו: "סבלנות, עוד מעט יהיה טוב", ואני נחנקתי ובקושי יכולתי לנשום.

ערכתיו כבר חכנית מראש שבמקרה שיתפסו אותי בשער, אתחזה כמשוגע וארכר אתם רק פולנית. וכאשר יקחו אותי לחקירה, יהיו נאלצים לקחת מתורגמן לפולנית וגם בפניו אמשיך להתחזות כמשוגע. ידוע היה שאם יתפסו אותי לא אשאר בעתלית אלא יכניסו אותי לביה-הסוהר בעכו, ושם שומרים כמו במחנה ריכוז.

וכאשר שכבתי כך שאני עוד בקושי חי, שמעתי שקוראים לי למשרד לשחות תה. היה נהוג במחסן שבאותה שעה שותים תה. אברהם אמר להם שהלכתי לצריפי, כי קיבלתי כאב שיניים. הוא המשך "לשיר" זכך הודיע לי מה המצב ושהנהג מתכוון כבר לנסיעה. לבסוף המכונית זוה מהמקום. בנסיעה בכיוון לשער הכדים עשו רעש, כי הכביש לא היה סלול. דבר זה נחץ לי אפשרות התחליף קצת את רעוזת השכיבה.

המשכתי בכתיבת היומן שהצלחתי להטמינו בתחתונים. תיאורתי בו את כל הקורות אותי יום יום והעקתי את השיירים שכתבתי בניסו בתנועה.

נהגת המחנה החליטה לערוך סדר פסח כללי ליושבי המחנה ולשם כך הביאו מאיזה בית-ספר שולחנות וספסלים. באותו זמן הופיעו בצרף שלי האמריקאים ששימשו כמלחים באוניה שלנו. כנראה ה"הגנה" הכריחה אותם מקפריסין לעתלית, אבל על זה לא דובר בקול רם.

למרות שלסדר פסח הגישו ארבע כוסות יין מסודותיות היו לאמריקאים המון משקאות מסוגים מוכרים והשקו אותי בהם. לא רציתי לפגור אחריהם בשתייה והתוצאה היתה שעוד לפני שהסתיים הסדר "החזרתי" את הכל וחשבתי שאפלוט את המעיים יחד עם הקיא. לאחר מכן הביאו לי צרף שלי והניחו אותי על מטתי. נרדמתי מיד. התעוררתי בלילה. היו לי כאבי ראש חזקים והחלטתי שלעולם לא אחזור על כך.

כאשר הגיעה משאית להחזיר את השולחנות והספסלים העירה, עלה פתאום רעיון בדעתי, שזאת הזדמנות פו להסחלק מכאן. החלטתי להתחבא מתחת למרכב המשאית והתחלתי ברעיון זה עם חברי, אברהם ואגמן. המשאית עמדה באמצע המחנה ועל ידה עמד "גפיר" ערבי אחר ושמו שאיש לא יעלה למשאית בעת הטענת השולחנות. אברהם הסיר את שעון היד שלו, הציג אותו לעיני הגפיר ושאלו, האם הוא מעוניין לקנותו ממנו.

כאשר הגפיר הסיר את תשומת לבו מהמכונית והתדיין עם אברהם, נכנסתי מתחת למשאית וטיפפתי מעל הציר שבין הגלגלים האחוריים והקדמיים. החזקתי את עצמי מעל הציר בצורה כזאת שיד ורגל שמאל נשענו על פס כרזל אחד ויד ורגל ימין נשענו על הפס השני. שכבתי שם כמו צפרדע. לפי הצללים ראיתי איך נעלמים השולחנות ומועמסים על האוטו ואברהם שר בפולנית שעוד מעט והם יהיו למעלה. אפילו נהג המשאית שם לב שמישהו נמצא מתחת למרכב, הכניס את ידו פנימה כדי שחולצתי לא תבלוט.

נהג התחיל להאץ כאנשים שימהרו בהטענה וראיתי כבר איך נעלם הצל האחרון והנהג הדליק את המנוע. באותו רגע ממש הגיע בריצה פיליפ, פקיד הסוכנות, ניצב לפני המכונית וקרא אלי בגרמנית: "חיים, תצא!" והוסיף שהאנגלים בשער יודעים כבר שמישהו הסתתר מתחת לאוטו.

חשבתי שהרם מציף את ראשי. הייתי כבר כל כך רחוק ונהג ברגע האחרון מישוה הלשין. לא היתה לי ברירה ויצאתי מתחתית האוטו. בדעבר נראה נסיון הכריחה הזה חסר סיכוי להצלחה.

מאותו הזמן כמעט כמשך שבועיים ימים הייתי אצלם "על הכוונת". בהתחלה התפלאתי שבכל מקום בו אני נמצא, מסתובב על ידי איהה גפיר. אפילו בלילה כאשר יצאתי לצרכי, עמד לפני הצרף גפיר והלך אחרי ער לבית השימוש. כאשר הופיע גפיר יהודי, הוא הורה לפני שאמנם יש הוראה מהסוכנות לשים עלי עין. אבל שלא אקח לי את זה ללב, כי האנגלים אינם יודעים על כך. עלי להעמיד פנים כאילו איני יודע על כך. אבל בכל זאת הדבר הפריע לי.

ממעבה היער בדרך לארץ

השחרור

היה זה ביום קיץ נאה של חודש אוגוסט 1944. הייתי ברכי מן היער, בו שהייתי כבר כשלושה חודשים, לכיוון עיירת הולדחי - ברנוב (Baranów nad Wieprzem). ביער הסתתרה קבוצת פרטיזנים יהודים ורוסים. המפקד היה קצין רוסי שנמלט מן השבי בסכיבות מיידאנק. בין היהודים היו גם כמה כחודות צעירות, ביניהן דורתי מינדל וארבעה ילדים ואני בתוכם.

מאחר שהייתי בלונדיני וידעתי לרבר היטב פולניח ללא מבטא זר, שימשחי כשליח מטעם המפקד להעברת מסרים, הוראות, סיסמאות, בין קבוצות פרטיזנים שונות. השליחיות בוצעו לרוב לאור היום.

בשליחות הזאת, שהיתה די שגרתית, הייתי אמור להגיע לביחו של ושינסקי, ראש המפלגה הקומוניסטית בעיירה, ולמסור לו בעל-פה סיסמא - שני משפטים שמשמעותם לא היחה מובנת לי כלל, אך למרדז היטב לומר אותם בעל-פה. היה זה בשעות לפני הצהריים. מן היער פניתי דרך שדות לעבר דרך עפר. הגעתי לפאתי העיירה. מימיני בית הקברות הנוצרי ומשמאלי הרחק על גבעה בית הקברות היהודי. צעדתי ברחוב מייחובה. הרחוב היה מלא אנשים שהתהלכו כה וכה. בקצה הרחוב מצד ימין עמד ביתו של ושינסקי מוקף גדר עץ. ממול עמד ביתו היפה של דודי יעקב.

בעודי מחקרב לגדר הבית וידי אוחזה בפשפש, שמעתי מאחורי רעש בלימה של רכב. כהרף עין הבחנתי כי האנשים ברחוב נמלטים לבתיהם. הרבר התמיה אותי מאד ופחד קל הציף את לבי. כאשר הפניתי אח ראשי לכיוון הרכב, ראיתי גייפ צבאי בצבע ירוק כהה וכחוכו ארבעה חיילים, שנראו לי כמבט ראשון לא במדים של חיילי הוורמאכט הגרמנים. שני חיילים עצרו אחי. הרחוב התרוקן לחלוטין והייתי היחיד שנותר ברחוב. חייל בעל דרגה התחיל לדבר איתי רוסיית. הבנתי היטב את השפה וידעתי גם לדבר בה מעט.

שאלות רבות החרוצצו בראשי: האם אלה רוסים? האמנם הגיע השחרור? האם זה סוף המלחמה? מרוע, אפוא, ברחו הפולנים לבתיהם? מכל השליחות שביצעתי עד עתה, בנייהן מסוכנות הרבה יותר מזו האחרונה, לא נתקלתי באי-בהירות כזאת, מבוכה מהולה בחרדה, תוסר יכולת להבין את המתרחש סביבי. סרקתי בעיני אח המדים, את הכובעים, את הנשק. לכל אחד היה תת-מקלע בעל קנה עבה עם חריריט רבים ומחזח להדק כעין צלחת גדולה של כדורים.

המשיחה הגיעה לשער. שמעתי איך האנגלים עולים על המכונית, עורכים בה חיפוש ואחד מהם הרים אפילו את ארגז העץ שהיה מונח על הארגז שבו הייתי מוסתר וגם בעט בנעל בארגז שלי. עצרתי את הנשימה. הוא ודאי יבדיל כהר של ארגז הפח ויוציא אותי מתוכו. אבל כנראה שהוא לא ניחן כאחן מוסיקלית, כי המשך בחיפושים ולבסוף שמעתי אח שחי המלים הגואלות: "All right" והמשיחה עזבה את שטח המחנה.

לא ייאמן! אני חופשי!

ילקוט מורשת

לתיעוד ועיון

לזובל מדינת ישראל

שארית הבליטה
והקמת המדינה

מורשת • בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ
ניסן תשנ"ח • אפריל 1998 • גליון ס"ה

VI
285

33-2210